

УДК 37.091.3::811.163.41

811.163.41'35

Оригинални научни рад

Примљен 7/4/2025

Прихваћен 21/5/2025

Doi:10.5937/metpra28-58052

Горан Н. Зељић¹

Универзитет у Београду, Факултет за образовање
учитеља и васпитача, Катедра за српски језик,
књижевност и методiku српског језика
и књижевности, Београд (Србија)

ЈЕЗИЧКИ САВЕТНИК *НИЈЕ–НЕГО*. РЕЧНИК НЕПРАВИЛНОСТИ У КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ НАШЕМ Д. КОСТИЋА (1911) КАО ПРВИ ПРАВОПИСНИ РЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Сажетак: У раду је анализиран језички саветник *Није–него*. Речник *неправилности* у књижевном језику нашем Д. Костића као први правописни речник српског језика. Без научних претензија, овај приручник био је намењен пре свега општој пракси – новинарима, писцима, лекторима, коректорима, наставницима. Циљ рада је да се укаже на значај који има овај начин обраде језичких садржаја у настави српског језика. Пописи огрешења о књижевнојезичку норму и нормативни савети који то прате представљају драгоцене изворе како наставницима српског језика тако и учитељима и ауторима граматичких уџбеника, јер се на овај начин, кроз анализу огрешења и истицање стандарда, језички наставни садржаји – граматички и правописни – лакше савладавају, те се добијају и бољи резултати у неговању језичке културе.

Кључне речи: настава српског језика, правопис, књижевнојезичка норма, правописни речник, језичка култура

¹ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0003-4720-8784>

УВОД

Победом Вукових начела 1868. године, када је укинута и последња забрана употребе Вукове ћирилице и његовог правописа (забрана која је уведена још 1832. године одлуком Милоша Обреновића; v. Milanović, 2010, str. 132), почело је систематско нормирање српског језика. Под систематским нормирањем подразумевала се кодификација српског језика пре свега у граматикама, те студијама значајнијих нормативиста с краја 19. и почетком 20. века као што су били Ђура Даничић, Стојан Новаковић, Александар Белић, касније Михаило Стевановић (Milanović, 2014, str. 219). Када су у питању правописни приручници, први код Срба био је невелики правопис педагога и учитеља Стева Чутурила (Čuturilo, 1884) из 1884. године, настао на основама које је успоставио Вук Караџић заједно са Ђуром Даничићем, који је Вукова начела разрадио и објаснио у више својих лингвистичких студија (*Рачи за српски језик и њравойис* из 1847; *Мала српска граматика*, 1850; *Српска синтакса*, 1858; *Историја облика*, 1874, те акценатске студије, објављене 1925. године под називом *Српски акценџи*). По структури, Чутурилов правопис имао је форму онога што данас називамо уобичајеним правописним приручником, дакле са представљеним правилима илустрованим адекватним примерима. Оно што му је недостајало био је правописни речник, као уздбучени попис речи које су у говорној и, пре свега, писаној општој (али и школској) пракси могле изазвати недоумице или су представљале најчешће примере огрешења о правописну норму коју су тада, као и сада, чинила правила о употреби великог почетног слова, гласовне промене, спојено и одвојено писање речи и сл. Правописни речник није постојао ни у следећем правопису, правопису М. Петровића из 1914. године, да бисмо га добили у првом систематском правопису Александра Белића 1923. године. Што се тиче хрватских правописних приручника писаних по Вуковим начелима, правописни речници јављају се у свим издањима Брозовог правописа (Broz, 1892; 1893; 1906), као и у Гавацијевом приручнику (у два издања, 1906. и 1922) под насловом *Правойисни рјечник са њравилима за хрвајски њравойис* (Gavazzi, 1922). И сама концепција правописног речника јесте једно од питања за нормативисте, и у вези са његовим обимом и у вези са његовом формом. Тако у данашњој нормативистичкој литератури, поред правописних приручника са дводелном структуром (1. правописна правила; 2. правописни речник; сви правописи од Белићевог до данас), имамо и дела која су по својој форми пре свега речници. Најобимнији (1412 страница) јесте Шипкин *Правойисни речник српској језика* који је:

„У оквирима правописне проблематике, па и знатно шире, у исто време и акценатски (прозодијски), а тиме добрим делом и ортоепски, па и граматички речник, али и језички саветник, због чега уз наслов *Правойисни речник српској језика* стоји и додатак: са правописно-граматичким саветником, при чему се ту подразумева и акцентуација, која се обично обрађује у оквиру граматичких приручника” (Šipka, 2010, str. 9).

ПРВИ ЈЕЗИЧКИ САВЕТНИЦИ

Поред поменутих правописних приручника (Чутурилов, Петровићев), књижевнојезичка норма представљала се наравно граматикама, али и језичким саветницима који су већ у то време били заступљени у језичкој литератури. Први (Milanović, 2014, str. 220) био је Јован Бошковић са делом *О српском језику*, штампаним 1887. године, а годину дана касније и Јован Живановић са делом истог назива. Оба аутора били су Даничићеви следбеници и „претежно [су се] задржавали на исправљању појединачних језичких грешака, испољавајући понекад и непотребну меру пуризма” (Ivić, 1998, str. 235–236).

У оба приручника анализирају се различите појаве у језику, од дијалекатских решења у говору и писању до приказа и коментара различитих лингвистичких и других студија (нпр. Живановићева полемика са Скерлићем, v. Skerlić, 1907) објављених у периодици и уџбеничкој литератури. Питања су различита, од спојеног и одвојеног писања речи (нпр. речца *нај* у суперлативу придева) до облика речи (нпр. генитив множине именица) и сл. Разматрано је и у језику увек актуелно питање аналогije, па тако Живановић коментарише решења, дата у часопису *Сѣражилово*, о генитиву множине именица на -*да* типа *ѣримедда*, дајући и данас прихваћен лик *ѣримедада*, настао аналошки (иако је основа *ѣримей-*, па нема услова за алтернацију *ѣ : g*) – по угледу на именице типа *свеска* – ген. мн. *свезака*, од *свезаѣи* (Živanović, 1888, str. 31).

Као и данас (Ћупић и др., 1996; Stijović, 2015), њима су претходили текстови посвећени језичким саветима а објављивани у периодици (*Виенац*, *Вила*, *Сѣражилово*, *Србадија*, *Наставник*). Наводимо два и данас актуелна примера из часописа *Србадија* (1881. године):

34. Бројна реч *сая*, има у средњем роду *све*, *свега*, *свему*, *све*, *све*, *свим*, *свем*. (а не „сво“, „свога“).

35. Глагол бити има у погодбеном начину: *био бих*, *био би*, *био би*, *били бисмо*, *били бисте*, *били би*. Облици *бисмо* и *бисте* стоје место *бихмо*, *бихте*, и ваља их писати састављено *бисмо*, а не „би смо“.

Слика 1: Пример из „Србадије” (Bošković, 1881, str. 85)

На исти начин настали су и каснији језички саветници који су и данас „намењени решавању актуелних језичких и правописних проблема и недоумица, на која су понекад скретали пажњу и читаоци” (Stijović, 2015, str. 5), а подстицај за њихово настајање била је и јесте „брига о правилности изражавања и о језичкој култури уопште” (Ћупић и др., 1996, str. 11). Да би се приближили обичном читаоцу, ови приручници писани су научнопопуларним стилем, текстови који су касније сакупљани у практичне приручнике објављивани су у новинској периодици, штампани су новински додаци у виду књижица као избора из језичких приручника (Tasić, 2012) и сл.

Навешћемо пример једног таквог новинског текста:

стр. 28 27. 9. 97.

Слово о језику

Двоје новина или двоје новине

Постављено нам је питање: каже ли се 'купио сам двоје новине' или '...двоје новина'?

Питање није неочекивано, јер облик *двоје* (по граматичкој класификацији *збирни број*, у значењу основног броја *два*) у нашем језику има извесних граматичких посебности које нису одлика других речница:

(1) Морфолошки гледано, *двоје* је облик *једине средњег рода*. За разлику од основног броја *два*, међутим, *двоје* у *једини* нема посебне форме за мушки и женски род, већ се исти облик употребљава за сва три рода: '*двоје људи*' (мушки род), '*двоје жена*' (женски род), '*двоје говеда*' (средњи род).

(2) С обзиром на то да *двоје* у *једини* има само облик средњег рода, његова употреба има извесних ограничења. Наиме, као облик граматичког средњег рода, претежно се употребљава уз именице које означавају (а) *млада бића* (*двоје мачића*, *двоје јарића*, *двоје беба* и сл.); а с обзиром на значење (*збирни број*), обично се употребљава (б) уз тзв. *збирне именице*, као и уз појмове чија се множи-

на исказује посебним граматичким обликом као: *двоје деце*, *двоје браће*, *двоје прасади*, *двоје телади* и сл.

(3) Из наведених примера се види следеће: кад су у питању 'обичне' именице, оне уз *двоје* стоје у *генитиву множине* (примери под 1), а кад су у питању *збирне именице* (примери под 2) оне уз *двоје* стоје у *генитиву једине* (именице '*деца*,-е, *браћа*,-е, *прасади*,-и и сл., наиме, граматички су једини женског рода, јер се мењају као именице *жена*,-е, односно *љубав*,-и).

(4) У савременом језику, међутим, облик *двоје* употребљава се најчешће у самосталној употреби (без именице), тј. онда када се ради о мушкој и женској особи заједно (као: 'волео се *двоје* младих') или кад се имају у виду две особе без обзира на пол (нпр. 'на једној столици не могу да седе *двоје*').

(5) У *множини*, пак *двоје* има посебне форме за сва три рода, као: '*двоји* коњи' (м. род), '*двоје* сестре' (ж. род), '*двоја* села' (ср. род), мада се може рећи да се облици *множине* у стандардном језику ретко употребљавају.

(6) Облици *множине*, међутим, неизбежни су кад је реч о именицама које немају облике граматичке једине (тзв. *pluralia tantum*), као: '*двоји* сватови', '*двоји* коњи' (мн. мушког рода), '*двоје* маказе', '*двоје* панталоне' (мн. женског рода), '*двоје* врата', '*двоја* кола' (мн. средњег рода) или се обично употребљавају у *множини*, као: *ципеле*, *рукавице* и сл.

Пошто именица *новине* такође спада у оне које немају облик једине (јединска форма, '*новина*', није регуларна), одговор на питање постављено на почетку овог написа, дакле, може да гласи – да је валидна солуција *двоје новине*, а не *двоје новина* (падежни завршеци у основном облику треба да буду исти).

7) Целовитости проблема ради, додајмо и то да се облици зависних падежа једине (*двога*, *двоме* и др.) као и *множине* (*двојих*, *двојима* итд.) данас најчешће не употребљавају, тако да основни облик *збирног броја* (номинатив) остаје у другим падежима у непромењеном облику, поготово кад је у спречи с каквим предлогом.

(8) Све досад речено односи се и на друге *збирне бројеве*: *троје*, *четворо*, *петоро*, *деветоро* итд., с напоменом да се и они, поготово виши бројеви, скоро никако данас не мењају по падежима, па ће, студа, бити обичније: '*задовољава се троје новина*' (место '*с трома новинама*'), '*говори о седморо браће*' (место '*о седморома браће*') и сл.

(9) Одговарајуће облике зависних падежа једине налазимо у ових бројева онда када су у самосталној употреби, као: 'волео се *двоје* младих' (номинатив), 'од свога *троје*га нећемо одустати' (генитив) и сл., мада се од виших *збирних бројева* (*петоро*, *деветоро*, *двадесеторо* итд.) зависни падежи чак ни ту радо не употребљавају, већ се падежни односи исказују основним бројевима, обично с одговарајућим предлогом, као: '*иде на четири* (а не ...на *четворе*) ноге', 'она је мајка *деветоро* (а не ... *деветорих*) синова' и сл. (мада се у неким устаљеним фразмама такви облици чувају, као: '*четворе* очи боље виде него *двоје*').

Још ређе ће се употребити облици зависних падежа *множине*, такви као: генитив (*двојих*) или датив – инструментал – *локатив* (*двојима*), које данас у савременом стандардном језику готово и не налазимо.

Егон ФЕКЕТЕ

Слика 2: Пример из новинске јериодике (Fekete, 1997)

КОСТИЋЕВИ ЈЕЗИЧКИ САВЕТНИЦИ

После Бошковићеве и Живановићеве књиге, године 1911. добили смо први језички саветник у форми (правописног) речника, првог код Срба под насловом *Није–него. Речник неправилности у књижевном језику нашем*. Аутор наведеног приручника био је Драгутин Костић (1873–1945), свестрани интелектуалац на размеђу два века, филолог, историчар књижевности, песник, преводилац, коректор, уредник *Времена*, редовни члан Историјског друштва у Новом Саду (Milanović, 2014, str. 220).

Самом „речнику неправилности” претходио је уводни део (под називом „Пре свега”) у коме Костић даје и разлоге за настајање овог приручника. Схватајући да је језик подложен сталним променама, Костић у том уводном делу истиче неколико суштинских појава које ће обрадити у форми речника у другом делу свог приручника. Значај овог приручника јесте и у томе што аутор приказује и стање у нормирању српског језика, критикујући, већином с правом, Вукове настављаче у неким решењима која нису постајала у савременом народном говору „као да су хтели да нам књижевни језик један пут за свагда, срежу, скамене, да га жива скалупе у мумију, заборављајући да он, као жив, мора живети, и да се, живећи, мора мењати” (Kostić, 1911, str. 10). Костић као да је тада био на трагу онога што је Скерлић (Skerlić, 1907) писао о нормирању

књижевног језика и са презиром говорио о такозваним филолошким догматичарима (Milanović, 2014, str. 220; Ivić, 1998, str. 269; Skerlić, 1907, str. 305–307). Свој циљ Костић додатно образлаже:

„Овој је књижици циљ, да побележи што више промена новије појаве у народном говору нашем, које се, поред старијих, обичних облика, сматрају још као неправилности у књижевном језику. Нису унесене сасвим `грубе погрешке` (управо локалности: идеду, носиду и др.) које и сам избегава сваки писменији Србин” (Kostić, 1911, str. 12).

На овај начин Костићев циљ подсећа на приступ који имају и данашњи језички приручници, а који подразумева да су у фокусу огрешења о норму која се често у говорној и писаној пракси доживљавају као стандард а то у ствари нису. Приручник је, дакле, намењен широј читалачкој публици, оној „без знања граматике” (Milanović, 2014, str. 221).

НИЈЕ	НЕГО
дебо-ела-ело	дебео-ела-ело
деветнајс(т)	деветнаест
девојкин-а-о	девојчин-а-о
(о)делење	(о)дељење
с децама	с децом
дечији-а-с	дечји-а-е
(не)дизајући	(не) дижући
дизо-ала-ало	дизао-ала-ало
(из)дизат-а-о	(из)дизан-а-о
(не)дисајући	(не) дишући
дисо-ала-ало	дисао-ала-ало
Добрицин-а-о	Добричин-а-о
догрдити	догрдети
догрдих	догрдох
догрдише	догрдеше
догрдиће	догрдеће
догрди(ј)о-ила-ило	догрдео-ела-ело
догрдивши	догрдевши
НЗ. Али (из)грдити кога.	
(не)долазах	(не) долажах
долазаше	долажаше
долазаху	долажаху
долазење	долажење
донешен-а-о	донесен-а-о
	донет-а-о
доно-ела-ело	донео-ела-ело
доносиоц	доносилац
више доносиоца	више доносилаца
доцно	доцне
встар савија дрва	в. с. дрвета, дрвеће
они (не)држу	они (не) држе

Слика 3: Страница из Костићеве приручника

На приказаној страници могу се наћи и данас актуелни² супстандардни ликови попут гл. придева трпног глагола *донетти* – *донешен* (-а, -о) ум. *донесен* (-а, -о) и номинатива једине и генитива множине именице *доносилац* (погрешно *доносиоц* и *мноо доносиоца*).

Последњи део у уводу представља нешто што је Костић назвао практичним правилима. У седамнаест тачака направљен је својеврсни попис најчешћих системских огрешења о

2 Пресуда је донешена јер се сматрало да постоји процедурална грешка (Nova.RS, 21. 6. 2021). Техничка ознака не значи да Маск није кључни доносиоц одлука (Telegraf, 18. 2. 2025); Сваке године „Веб самит” у Лисабону (...) посети више од 70.000 предузетника, иноватора и доносиоца одлука (Blic, 3. 2. 2025).

књижевнојезичку норму. У тај попис ушле су већ споменуте именице на *-лац* типа *владалац*, са истицањем нормативних номинатива једнине и генитива множине (*владалац* а не *владаоц*; *мноіо владалаца*, а не *мноіо владаоца*, Kostić, 1911, str. 12), затим глаголске именице типа *їрљење*, са објашњењем како се граде (од глагола, тј. његовог гл. придева трпног *їрљен* + *-је*; са алтернацијом *н* : *њ*, Isto., str. 13). Издвојено је и данас актуелно објашњење о употреби заменице *који* када се односи на лица (*Милан, човек коіа сам видео...*) и ствари (*Беоірад који іако волим...*; Ibid., str. 136). Под тачком осам Костић пише о бројевима – о њиховој употреби, па се тако наглашава да се збирни бројеви употребљавају уз именице које значе „разне родове” (мушко и женско), уз именице плуралија тантум (*двоје новине, четворе іанііалоне* и сл.), а да за збир мушких лица треба користити само бројне именице типа *двојица* итд. (Ibid., str. 13). Важан део о бројевима посвећен је њиховом слагању са именицом – уз бројеве веће од *четири* у генитиву множине (*іеті іласова*), а уз *два*, *іри* и *четири* у генитиву једнине (*четири іласа*; Ibid., str. 14). Ту је и правописно правило о употреби речце *не* уз глаголе при негирању, са изузецима *немам*, *немој*, *нисам* и свим облицима глагола *несіаіи* (у значењу „ишчезнути”), *недосіаіи* и сл. (Ibid., str. 15).

Овај приручник је доживео још два издања, друго 1922, и треће 1931. године, што би могло сведочити у прилог закључку да је био запажен и коришћен у језичкој пракси у првим декадама 20. века (Milanović, 2014, str. 220).

Оба издања јавила су се под модификованим поднасловом. Наиме, у другом, после наслова *Није–неіо*, наведено је да је у питању правописни речник, а у трећем да је то речник колебљивости у књижевном језику и правопису. Ова два издања и по својој структури другачија су у односу на прво: у другом додати су нови делови (поред речника) – Кад се пише *ч*, *ћ*, *џ*, *џ*, *џ*, *џ*; Деоба речи на слоге; Сугласници који се трпе; Речи које се могу писати уједно, које још не; Понешто о интерпункцији; О овом издању. Овај приручник са овим (новим) деловима има и форму скраћеног правописа. У трећем, најобимнијем издању (240 страница), које је усклађено са Упутством Министарства просвете из 1929. године (по коме је писан и Белићев правопис из 1930. године), додато је у целости наведено упутство са додатним примерима, а поред проширеног речника (*Није–неіо*), задржан је и део о писању сугласника *ч*, *ћ*, *џ*, *џ*, *џ*, *џ*. У овом издању, Костић напушта претходни начин концепције Речника, јер више нису наведени примери огрешења (*Није*), већ само стандардна решења (*Неіо*). То прати и на више места ауторов вредносни суд – *боље неіо*, *било би боље* (Milanović, 2014, str. 221), имајући у виду, вероватно, Белићеве правописне приручнике (из 1923. и 1930) и начин на који Белић обрађује лексеме у оквиру свог правописног речника, а тај се начин обраде задржао и данас, па га налазимо и у актуелном *Правойису сріској језика*, нпр. уз именицу *воћсіво* (*водсіво*, не *воћсіво*), или полусложеницу *іро-ілан* (*боље ірви* или *круіни ілан*; Pešikan, Jerković, Pižurica, 2010, str. 282, 293).

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Циљ и задаци истраживања

Циљ рада је да се представљањем једног језичког приручника из прве половине 20. века укаже на значај који има овај начин обраде језичких садржаја у настави српског језика у оквиру дидактичко-методичке апаратуре.

Као задатке истраживања издвојили смо:

Утврдити заступљеност врста речи у анализираном приручнику.

Анализирати начин лексикографске обраде речи као одредница у приручнику који је дат у форми речника.

Утврдити које су граматичке карактеристике дате у оквиру речничке одреднице.

Узорак истраживања

Анализом садржаја обухваћен је правописно-граматички приручник српског језика Д. Костића *Није–нејо. Речник нејравилности у књижевном језику нашем* (Kostić, 1911).

Анализирани корџус

Анализиране одреднице, ексцерпирани из Костићевог приручника, одабрали смо имајући у виду наставну и савремену општу језичку праксу. При селекцији одредница за наш рад узете су оне одреднице које су у највећим делом у вези са морфолошком и морфонолошком проблематиком. Одреднице су систематизоване кроз поделу на врсте речи, а представљене су све променљиве (именице, заменице, придеви, бројеви, глаголи).

Методе, технике и инструменти истраживања

Циљ који смо формулисали и задаци које смо поставили у нашем истраживању условили су да се планирано истраживање спроведе коришћењем дескриптивне методе. Применили смо технику анализе садржаја, а за прикупљање података протокол анализе документације.

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

У представљању супстандардних (нерегуларних) наспрам њихових стандардних (регуларних) ликова, Костић користи речничку форму желећи пре свега да постигне „брзо, непосредно налажење” (Ibid., str. 12). Представљену реч не прате граматичка и/или правописна објашњења,

већ само њен исправан лик. Пошто је акценат ставио пре свега на морфолошка огрешења и њихове стандардне ликове, Костић избегава у највећој мери примере у вези са речима страног порекла („туђинске речи”), напомињући да би то било предмет једног посебног речника, те се не бави и неким правописним питањима (нпр. велико почетно слово). Костић тај уводни део завршава јасно исказаном критиком упућеном Српској академији наука, као највећем ауторитету, те Српској књижевној задрузи, као највећој издавачкој институцији – да нису у домену правописне норме учиниле довољно у то време.

Што се избора одредница тиче, неке основе за то Костић даје у уводном делу. При селекцији одредница за наш рад узете су оне одреднице које су највећим делом у вези са морфолошким и морфонолошким проблематиком, а само малим делом и творбеном, којом се, анализирајући треће издање овог приручника, бавио А. Милановић (Milanović, 2014). У раду се нисмо бавили самом структуром речничког чланка, јер је форма речника у другом, а поготову у трећем издању овог приручника далеко развијенија, а она је, такође, успешно анализирана у поменутом Милановићевом раду.

Дакле, пошто је највећим делом посвећен облицима речи, Приручник се може анализирати тако што се одреднице могу разврстати према врсти речи. Разуме се, највише је именица и глагола. Поред њих, представимо и остале три променљиве врсте – заменице, придеве и бројеве. Избор одредница треба да покаже и у којој мери је Костићев приручник по својој грађи близак савременим приручницима сличне или исте форме, те колико су недоумице и огрешења о књижевнојезичку норму и данас актуелни.

1. Именице

Од значењских врста, најзаступљеније су глаголске именице (на -ње), изведене од глаголског придева трпног, уз укидање хијата/зева и алтернације *л* : *љ*, *г* : *ђ* и сл., те *н* : *њ* (*одели-* + *ен* > *оделиен* > *оделјен* > *одељен* + *-је* > *одељење*, Kostić, 1911, str. 26), али и друге алтернације (*бесни-* + *ен* > *бесниен* > *беснјен* > *бесњен* > *беињен* + *је* > *беињење*, Ibid., str. 18). Супстандардни ликови се могу разврстати на оне који су у вези са творбом речи и оне у вези са обликом речи.

1.1. У Костићевом приручнику више је именица на -ње. Највише је оних у вези са изостанком алтернација. На пример: (*о*)*делење* (ум. (*о*)*дељење*, Kostić, 1911, str. 26), *објаснење/објасњење* (ум. *објашњење*, 46), (*за*)*иалење* (ум. (*за*)*иљење*, 49), (*до*)*селење* (ум. (*до*)*сељење*, 57).

1.2. Питање деklinације именица такође је заступљено (као и у претходној анализи, прво је дат супстандардни лик (*Није*), а у загради нормативни (*Нејо*)):

1.2.1. Номинатив: *браниоц* (ум. *бранилац*, Kostić, 1911, str. 19), *владаоц* (ум. *владалац*, 21), *Врања* (ум. *Врање*, 22), (*из*)*вршиоц* (ум. (*из*)*вршилац*, 23), *доносиоц* (ум. *доносилац*, 26), *очеви* (ум. *оцеви/оци*, 48; коментар: У Вуковом *Рјечнику*, у чијем је саставу и граматика, за множину именица типа *сѣриц* дата су два решења, *сѣрицеви* и *сѣричеви*, Karadžić, 1818, str. XXXIX; код С. Новаковића дат је само лик *оцеви*, Novaković, 1902, str. 156), *руковаоц* (ум. *руковалац*, 55).

1.2.2. Генитив више *браниоца* (ум. више *бранилаца*, 19), *мноіо владаоца* (ум. *мноіо владалаца*, 21), *је ли био кући* (ум. *је ли био код куће*, 36).

- 1.2.3. Датив: *одем код Пеџира* (ум. *одем (к) Пеџиру, до Пеџира*, 34).
- 1.2.4. Акузатив: *идем у Врању* (ум. *у Врање*), *Пеџар савија дрва* (ум. в. с. *дрвеџа, дрвеће*, 26), *оџишао је, сџао за дргом, кућом, враџима* итд. (ум. *оџишао је, сџао за дрго, кућу, враџа*, 29), *наже се (сџаде, оде) над рујом* (ум. *наже се (сџаде, оде) над рују*, 42), *оде њод дрвеџом, дргом* (ум. *оде њод дрво, дрго*, 50).
- 1.2.5. Вокатив: *Милоше!* (ум. *Милошу!*, 41; коментар: данас оба равноправно, Реšikan, Jerković, Pižurica, 2010, str. 371).
- 1.2.6. Инструментал: *с браћама* (ум. *с браћом*, 19), *с децама* (ум. *с децом*, 26), *сџоји за дрго* (ум. *сџоји за дргом*, 29), *сџоји међ(у) људе* (ум. *сџоји међ(у) људима*, 39), *сџоји њод дрго, дрво* (ум. *сџоји њод дргом, дрвеџом*, 50), *сџоји њред кућу* (ум. *сџоји њред кућом*, 52), *која с дудаком* (ум. *која дудаком*, 56).
- 1.2.7. Локатив: *у Гроцки* (ум. *у Гроцкој* (25), *у Врањи* (ум. *у Врању*, 22), *сџојим на дрго, реку, кола* (ум. *сџојим на дрго, реци, колима*, 42), *виси џушка (носи је) о клин/враџ* (ум. *виси џушка (носи је) о клину/враџу*, 46).
- 1.3. Примери народног језика (у односу на стандардни): *јовеђина* (ум. *јоведина*, 24), *занешењак* (ум. *занесењак*, 29), *имаовина* (ум. *имовина*, 32), *јајњеђина* (ум. *јајњеџина*, 32), *једномисленици* (ум. *једномишљеници*, 33), *колеба* (ум. *колиба*, 35), *началсџво* (ум. *начелсџво*, 42), *џелеђина* (ум. *џелеџина*, 61).
- 1.4. Гласовне алтернације: *коскица* (ум. *кошчица*, 35), *џеџо* (ум. *џеџао*, 49), *џосо* (ум. *џосао*, 52).
- 1.5. Писање сугласника *х*: *иљада* (ум. *хиљада*, 32), *иџња* (ум. *хиџња*, 32), *иџрина* (ум. *хиџрина*, 32), *лад* (ум. *хлад*, 36), *леџ* (ум. *хлеџ*, 36), *рана* (ум. *храна*, 54), *фала* (ум. *хвала*, 65).
2. Глаголи
- 2.1. Облик речи (и правопис):
 - 2.1.1. Инфинитив: *деџаџи* (ум. *дежаџи*, 17), *(о)белиџи* (ум. *(о)белеџи*, 18), *(џо)блеџиџи* (ум. *(џо)бледеџи*, 19), *(за)долиџи* (ум. *(за)болеџи*, 19), *волиџи* (ум. *волеџи*, 22), *(не)врискаџи* (ум. *(не)вриџиџаџи*, 22), *искиџиџи* (ум. *искиџеџи*, 33), *ноћеваџи* (ум. *ноћиваџи*, 45), *(за)џвилиџи* (ум. *заџвилеџи*, 66), *џреџи* (ум. *џреџиџи*, 67).
 - 2.1.2. Презент: *они вучу* (ум. *они вуку*, 23), *они дуду камен* (ум. *они дуде камен*, 27); *(не) џреџам да џлаџим* (ум. *не џреџа да џлаџим*, 61), *џреџаш да џуџиџи* (ум. *џреџа да џуџиџи*, 62).
 - 2.1.3. Футур I: *џреџаџу* (ум. *џреџиџу*, 24); *наџиће(мо)* (ум. *наџи ће(мо)*, 47).
 - 2.1.4. Аорист: *(из)џорох* (ум. *(из)џорех*, 24).
 - 2.1.5. Императив: *(са)ви!* (ум. *(са)виџ!*, 21), *(не)вучи!* (ум. *(не) вуџи!*, 23), *(џро)ли!* (ум. *(џро)лиџ!*, 37); *(џро)лимо!* (ум. *(џро)лиџмо!*, 37); *(џро)лиџе!* (ум. *(џро)лиџџе!*, 37); *меџи!* (ум. *меџиџи!*, 40); *обучи!* (ум. *обуџи!*, 46), *џечи!* (ум. *џеџи!*, 49), *(џо)џи!* (ум. *(џо)џиџ!*, 49), *(џо)џимо!* (ум. *(џо)џиџмо!*, 49), *(џо)џиџе!* (ум. *(џо)џиџџе!*, 49).

- 2.1.6. Глаголски прилог прошли: (йо)врвивиши (ум. (йо)врвевиши, 22), (о)жеднивиши (ум. (о)жедневши, 27).
- 2.1.7. Глаголски прилог садашњи: вучући (ум. вукући, 23), іредајући (ум. іредући, 24); јахајући (ум. јашући, 32), (не)лајајући (ум. (не) лажући, 36); шучући (ум. шукучући, 63).
- 2.1.8. Глаголски придев трпни: (из)ірижен (ум. изіризен, 25); извежен (ум. извезен, 31).
- 2.1.9. Глаголски придев радни: іоро, іоријо, -ила, -ило (ум. іорео, -ела, -ело, 24), іуко, -ала, -ало (ум. іукао, -ала, -ало, 25), (за)сїроео, -ела, -ело (ум. (за)сїро, -ла, -ло, 60).
- 2.2. Писање сугласника х: оћу (ум. хоћу, 48), шетїи (ум. хїшетїи, 61), хрваїи се (ум. рваїи се, 66).

3. Придеви

- 3.1. Гласовне алтернације: владикин (ум. владичин, 21), (нај)вишїи, -а, -е (ум. (нај)вишии, -а, -е, 21), Даницин (ум. Даничин, 25), издајицин (ум. издајичин, 31), Јелицин (ум. Јеличин, 33), царицин (ум. царичин, 66), (нај)сїрожи, -а, -е (ум. (нај)сїрожији, -а, -е, 60; коментар: у писаној пракси тога времена налазимо оба решења (*Посїаде сїрожији ірема либералима* (Orsi, 1909, str. 101); *Још је сїрожи дио код исїијања*. (Ђалски, 1905, str. 282)), док у испитаној нормативној литератури није дата компарација придева сїрої (већ други придеви са финалним і у основи, в. Maretić, 1889, str. 213 – *блаї – блажи, граї – гражи, гуї – дужи*; Novaković, 1902, str. 50 – *граї – гражи*). Исто у другом издању, в. Kostić, 1922, str. 60; исто и у трећем издању као боље решење уз данас стандардни лик (нај)сїрожи (Kostić, 1931, str. 197), мада је за компаратив придева сїрої у Белићевом правопису из 1923. године наведен само сїрожи (Belić, 1923, str. 270).³

4. Заменице

- 4.1. Облик речи: жалим за њеїа (ум. жалим за њим, 29), чиїам закон коїа је изїласала Скуїшїїина (ум. чиїам закон који је изїласала Скуїшїїина, 34), шїїо ми се шїиче / је сїїало, дриїа, сїїрах, сїїил, срамоїїа (ум. шїїо ме се шїиче / је сїїало, дриїа, сїїрах, сїїил, срамоїїа, 40), шїїа нам се шїиче / је сїїало, дриїа, сїїрах, сїїил, срамоїїа (ум. шїїа нас се шїиче / ју је сїїало, дриїа, сїїрах, сїїил, срамоїїа, 33).
- 4.4. Погрешан избор заменица: ми смо задовољни с нама (ум. ми смо задовољни са собом, 42; коментар: погрешно, *їїреда задовољни собом*).
- 4.3. Правопис: самном (ум. са мно, 56).
- 4.4. Дијалекатске форме: некаки, -а, -о (ум. некакав, некаква, некакво, 43), огникої, никаке, никаких (ум. ни од каквої, какве, каквих, 44; коментар: више примера с речцом ни), онаки, -а, -о (ум. онакав, онаква, онакво, 47), іоздрави свију/свима (ум. іоздрави све, 57), за сво време (ум. за све време, 57), од своїа скуїа (ум. од свеїа скуїа, 57).

3 У последњем издању свога правописа Белић даје оба решења с тим што је најсїрожији дат у загради (Belić, 1952, str. 476). О каснијим полемикама и решењима у вези са компарацијом придева сїрої, в. Gudkov, 1985, str. 332–336.

5. Бројеви

- 5.1. Погрешан избор врсте броја: *йей̄ врай̄а, кола, носила, ус̄й̄а; наочари, їусала, маказа, йан̄й̄алона, новина* (ум. *йей̄ора врай̄а, кола, носила, ус̄й̄а; йей̄оре наочари, їусле, маказе, йан̄й̄алоне, новине*, 49).
- 5.2. Конгруенција: *йей̄* (и сви бројеви којима је, у изговору, последња бројка већа од 4) *їласа, часа, чланка, куће, дей̄ей̄а, човека* (ум. *йей̄ (ий̄д.) їласова, часова, чланака, кућа, људи, йей̄оро деце*, 49).
- 5.3. Правопис: *двај(е)с(й̄и)* (ум. *двадесей̄*, 25); *шесей̄* (ум. *шездесей̄*, 69).

У самом приручнику именице и глаголи су најбројнији. Један део примера огрешења је у вези са именицама сингуларија тантум на -а у номинативу (погрешан лик је у инструменталу множине, по аналогiji са им. *жена* (*са женама – с *бра̄ама* (19), **влас̄й̄елама* (21), **їос̄й̄одама* (24)). Другу врсту огрешења, ону морфонолошку, налазимо у облицима именица на -лац (типа *владаоц* ум. *владалац*, 21) у номинативу једнине и генитиву множине (*мно̄їо владаоца* ум. *мно̄їо владалаца* (Belić, 1923), затим у изостанку алтернације ненепчаних и предњонепчаних сугласника (јотовање) у глаголским именицама типа *одељење* (26) итд. Народни језик (у супротности са стандардним језиком) представљен је примерима попут *їовеђина* (ум. *їоведина*, 24), *једноми-сленици* (ум. *једномиш̄љеници*, 33), *колеба* (ум. *колиба*, 35) и сл.

Код глагола, огрешења су вези са њиховим облицима. Обрађен је императив глагола, па је дато више примера попут (*й̄о*)*й̄и*, (*й̄о*)*й̄имо*, (*й̄о*)*й̄ий̄т̄е* ум. (*й̄о*)*й̄иц̄*, (*й̄о*)*й̄иј̄мо*, (*й̄о*)*й̄иј̄т̄е* и сл. (49). Један део примера је и са правописним огрешењима, нпр. у вези са писањем речце *не* (*некре̄й̄ајући* ум. *не кре̄јући*, 35), сонанта *ј* (*одо̄лијо, -ила, -ило* ум. *одо̄лео, -ела, -ело*, 47) или футура I глагола на -*ћи* (*ре̄ћиће* ум. *ре̄ћи ће*, 55). Више примера у вези је са морфонологијом. Код несвршених глагола и њихових трпних глаголских придева забележено је и данас актуелно огрешење у вези са алтернацијом ненепчаних и предњонепчаних сугласника (јотовање), типа *донешен* ум. *донесен* (26).

Код заменица Костић истиче неколико важних питања: а) прво је лексичко – у вези са избором заменица. Тако се уместо присвојне заменице *свој* погрешно употребљавају заменице *мој, твој, његов* и сл. када се односе на субјекат реченице. Неправилно је *ја увек й̄олазим од мене*, већ треба *ја увек й̄олазим од себе* (40); б) друго је морфолошко (обличко), нпр. *жалим за ње̄а* (А) ум. *жалим за њим* (И; 29); ту је и данас актуелно огрешење (Stijović, 2015, str. 91) у вези са употребом одговарајућег облика односне заменице *који* у мушком роду у акузативу када се односи на нешто неживо (акузатив једнак номинативу) и на нешто живо (акузатив једнак генитиву), нпр. *чӣй̄ам закон ко̄а је из̄їласала Скуй̄иш̄їина* ум. *чӣй̄ам закон који је из̄їласала Скуй̄иш̄їина* (34), те за *сво време* ум. за *све време* (57); в) треће је правописно – спојено и одвојено писање речце *ни*: нпр. *однико̄, никаке, никаких* (ум. *ни од какво̄, какве, каквих* (44).

И код бројева, огрешења су и морфолошка, лексичка и правописна. Наиме, огрешења у вези са облицима тичу се у ствари слагања броја с именицом (у оквиру паукалних и парти-тивних синтагми). Као и данас, заборавља се да су именице уз кардиналне бројеве од *два* до *четири* у генитиву једнине (типа *четири часа*, 68), а од *йей̄* навише у генитиву множине (*йей̄*

часова, 49). Под лексичким огрешењем подразумевамо погрешан избор врсте броја за квантификацију именица у синтагми. Тако се уместо бројног придева употребљава кардинални број за квантификацију именица плуралија тантум типа *враџа* (не *йетџ* *враџа* већ *йетџора* *враџа*, 49). Коначно, правописна проблематика у вези је са писањем бројева (као последицом изговора, нпр. *једанајес(џ)* ум. *једанаестџ*, 33; *шесетџ* ум. *шездесетџ*, 69).

ЗАКЉУЧАК

Речник као форма правописног приручника погодан је за брзо проналажење тражених појмова и решавање граматичких и правописних дилема које корисник може имати. За то му нису потребна знања из књижевнојезичке норме или језика уопште, те као такав овај приручник није намењен само језичким стручњацима, већ општој језичкој пракси. То се види и у његовој структури. Код Костићевог приручника (и у два каснија издања, од којих један и у наслову има синтагму *йравойисни речник*) примењен је образац који подразумева давање (с леве стране) супстандардних ликова (под насловом *Није*) наспрам стандардних (*Нејо*). Ово је веома практичан начин да се савлада књижевнојезичка норма, тим пре што се у речницима попут овог (под истим насловом у више издања изашао је и приручник Јована Вуксановића, затим, као новински додатак, Тасићев приручник, те, раније, Лалевићев приручник у три књиге од којих је друга делом у овој форми, као правописни речник; Vuksanović, 2013; Tasić, 2012; Lalević, 1979) указује и на језичке појаве које нису обрађене у граматикама. Управо у тој констатацији видимо и простор који приручници ове форме могу наћи и у наставном процесу, јер се у њима на лакши начин налазе примери оних огрешења за која говорници српског језика и не знају да су огрешења. У методичкој и шире лингвистичкој литератури настава матерњег језика се често описује као недовољно функционална, поготово на основношколском нивоу, на коме се стичу елементарна знања из граматике и правописа. Одлика такве наставе је граматизовање (Šipka, 2011, str. 10; Milatović, 2011, str. 385), које методичар српског језика Вук Милатовић описује истичући да је такво учење граматике „фомалистичко дубалачко и вербалистичко”, да се она на тај начин изолује од језичке праксе и постаје сама себи циљ (Milatović, 2011, str. 385). Када погледамо уџбенике граматике и пратећу дидактичко-методичку апаратуру, налазимо извесне помаке у односу на претходне Милатовићеве констатације. Поред тога што неки граматички приручници из српског језика имају правописне речнике у свом склопу (Žeželj-Ralić, 2008; Zeljić, 2009), у приступу представљању наставних садржаја из граматике, правописа и језичке културе српског језика, најчешће у виду издвојених фрагмената, јављају се и такозване језичке поуке које представљају издвојене примере којима се илуструју огрешења о неко граматичко или правописно правило, а у вези са наставним садржајем који се на тим страницама уџбеничке литературе обрађује/представља и део су дидактичко-методичке апаратуре. На страницама посвећеним одређеном језичком садржају (граматичком, правописном и др.) такви примери често су на неки начин издвојени (уоквирени, одштампани посебном бојом, у посебном пасусу и сл.), уз изразе *Пази!*, *Обрати* *йажњу!* и сл. Иако је таквих примера било и раније, пре свега у граматикама намењеним старијим разредима („Да ли се у народном говору твога краја компаратив гради и на неки

други начин (слично примерима *височији, вишљи, слајши, йодобар?*)”, Ресо & Nikolić, 1987, str. 63), али и данас (на пример, за компаративе придева *бесан, шесан, висок* и *сїрої* наводе се и супстандардни ликови *беснији, шеснији, вишљи* и *сїрожији* уместо нормативних *бешњи, шешњи, виши* и *сїрожи*, Branić Latinović, 2023, str. 48), у граматикама на млађем школском узрасту тога нема у задовољавајућем броју.

Од Белићевог правописа 1923. године и правописни приручници имају правописне речнике који се такође могу разумети као списак одредница које у пракси изазивају дилеме, а јављају се и грешке. И на то се у наставном процесу (поготово у вишим разредима основне школе и на средњошколском нивоу) указује. С друге стране, у односу на речнике попут Костићевог, сналажење је теже, јер се у њима ретко указује на нерегуларна решења, која су, опет, део свакодневне језичке праксе, поготову међу школском популацијом. Приручници попут овог, у форми правописног речника, ауторима граматичких уџбеника на свим узрастим нивоима управо могу помоћи у одабиру адекватних примера за одређену наставну јединицу. Такође, послужили су и служиће лексикографима, јер се у нормативним речницима (попут Матичиног *Речника српског језика*) управо истичу и они облици који са становишта књижевнोजезичке норме изазивају дилеме и грешке у пракси (Zeljić & Vesić, 2024), а опет све у циљу побољшања језичке културе свих оних који се служе српским језиком.

ИЗВОРИ

- Blic, 3. 2. 2025: <https://www.blic.rs/biznis/vesti/cadez-talk-buducnost-tehnologije-kroz-oci-patrika-kosgrejva/0mnzsf>, посећено 19. 2. 2025.
- Ђалски, К. Ш. (1905). *Pod starim krovovima*, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Fekete, E. (1997). Dvoje novina ili dvoje novine. *Politika*, Subotnji dodatak, 27. 9. 1997.
- Kostić, D. (1911). *Nije–nego. Rečnik nepravilnosti u književnom jeziku našem*. Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.
- Kostić, D. (1922). *Nije–nego. Pravopisni rečnik*, Beograd: Vreme.
- Kostić, D. (1931). *Nije–nego. Rečnik kolebljivosti u književnom jeziku i pravopisu*. Beograd: Knjižarnica Rajkovića i Ćukovića.
- Nova.RS, 21. 6. 2021: <https://nova.rs/vesti/politika/rakic-vodinel-mali-doktorat-odluka/>, посећено 19. 2. 2025.
- Orsi, P. (1909). *Nova Italija*, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Telegraf, 18. 2. 2015: <https://www.telegraf.rs/vesti/svet/4057786-ilon-mask-se-uopste-ne-vodi-kaoglavni-u-ministarstvu-za-efikasnost-vlade-doge>, посећено 19. 2. 2025.

ЛИТЕРАТУРА

- Belić, A. (1923). *Pravopis srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Geca Kon.
- Belić, A. (1952). *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd: Prosveta.

- Bošković, J. (1881). Iz nauke o jeziku. *Srbadija, časopis za zabavu i pouku*, god. I, 1881, 85.
- Branić Latinović, B. (2023). *Gramatika 5 – srpski jezik i književnost za peti razred osnovne škole*. Beograd. <https://www.besplatnabiblioteka.com/knjige/udzbenik-razred-5-27.pdf>, posećeno 15. 2. 2025.
- Broz, I. (1892). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Ign. Granitz.
- Broz, I. (1893). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Ign. Granitz.
- Broz, I. (1906). *Hrvatski pravopis* (prir. Dragutin Boranić). Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
- Ćupić, D., Fekete, E., Terzić, B. (1996). *Slovo o jeziku – jezički poučnik*. Beograd: Partenon.
- Gavazzi, M. (1922). *Pravopisni rječnik s pravilima za hrvatski pravopis*. Zagreb: Kraljevska sveučilišna knjižara Franje Župana.
- Gudkov, V. (1985). Opservacije o variranju komparativnih oblika, *Naš jezik*, knj. XXVII, sv. 5, 332–336.
- Ivić, P. (1998). *Pregled istorije srpskog jezika. Celokupna dela*. knj. VIII. Novi Sad – Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Karadžić, V. (1818). *Srpski rječnik*. Beč: Štamparija Jermenskog manastira.
- Lalević, M. S. (1979). *Srpskohrvatski u mom džepu: Naš pravopis*. Zaječar: RO za grafičko-izdavačku delatnost „Zaječar”.
- Maretić, T. (1889). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli & Deutsch).
- Milanović, A. (2010). *Kratka istorija srpskog književnog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Milanović, A. (2014). Tvorba reči u jezičkom savetniku Niје–него D. Kostića (1931). *Srpski jezik*, XIX, 219–233.
- Milatović, V. (2011). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- Novaković, S. (1902). *Srpska gramatika*. Beograd: Državna štamparija.
- Peco, A., Nikolić, M. (1987). *Naše jezičko kolo, gramatika srpskohrvatskog jezika za VII razred osnovne škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pešikan, M., Jerković, J., Pižurica, M. (2010). *Pravopis srpskoga jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
- Rečnik SJ (2011). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Skerlić, J. (1907). Filološki dogmatičari i književni jezik. *Srpski književni glasnik*, knj. XVIII, sv. 4, 305–307.
- Stanojčić, Ž., Popović, LJ. (2008). *Gramatika srpskog jezika za gimnazije i srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stijović, R. (2015). *Srpski jezik – norma i praksa*, Beograd: Čigoja štampa.
- Šipka, M. (2011). *Kultura govora*. Novi Sad: Partenon.
- Tasić, M. (2012). *Jezička kultura* (I–IV). Beograd: Kompanija „Novosti”.
- Živanović, J. (1888). Branić srpskog jezika. *Stražilovo*, br. 2, god. 4, 14. 1. 1888, 29–31.
- Zeljić, G. (2009). Pravopisni rečnik u nastavi i udžbenicima srpskog jezika, *Inovacije u osnovnoškolskom obrazovanju – vrednovanje*, zbornik radova, I. Radovanović, B. Trebješanin (ur.), 297–308. Učiteljski fakultet, Beograd.
- Zeljić, G., Vesić, Lj. (2024). Književnojezička norma u Rečniku srpskog jezika (Jednotomniku) i nastavna praksa. *Inovacije u nastavi*, XXXVII, 2, 112–123. DOI: 10.5937/inovacije2402112Z.
- Žeželj-Ralić, R. (2008). *O jeziku, srpski jezik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Goran N. Zeljić⁴³

University of Belgrade, Faculty of Education,
Department of Serbian Language, Literature and Methodology
of Serbian Language and Literature, Belgrade (Serbia)

LANGUAGE ADVISOR *NIJE–NEGO*, *REČNIK NEPRAVOLNOSTI*
U KNJIŽEVNOM JEZIKU NAŠEM BY D. KOSTIĆ (1911)
AS THE FIRST ORTHOGRAPHIC DICTIONARY
OF THE SERBIAN LANGUAGE

Abstract: The paper analyzes the language guide *Nije–nego* by D. Kostić as the first orthographic dictionary of the Serbian language. Without scientific pretensions, this handbook was primarily intended for general practice, as a guide that could assist everyone for whom language is a tool—journalists, writers, editors, proofreaders, teachers. Before Kostić’s guide, Serbs did not have normative works in the dictionary form: Čuturilo’s orthographic handbook from 1884 and Petrović’s from 1914 did not have orthographic dictionaries. This was achieved only in 1923 with Belić’s Orthography of the Serbo-Croatian Language, the first systematic orthographic handbook among Serbs. In this paper, an orthographic dictionary is understood as an alphabetic list of terms related to orthographic rules covered in our orthographic handbooks – capitalization, writing words together or separately, phonetic changes, abbreviations, punctuation, and orthographic signs. The aim of the paper is to present a language handbook from the first half of the twentieth century and to highlight the significance of such a method of addressing language content in Serbian language teaching. A dictionary, as a form of orthographic handbook, is suitable for quickly finding specific terms and resolving grammatical and orthographic dilemmas that users may have. It does not require knowledge of the literary language norm or the language in general, which is why this handbook is not intended solely for language experts but also for general practice. In Kostić’s handbook (and in two later editions, one of which has the phrase “orthographic dictionary” in the title), a pattern is applied where non-standard forms (on the left side, under the heading *Nije*) are opposed to standard forms (*Nego*). This is a very practical way to master the literary language norm, especially since dictionaries like this one point out language phenomena that are not covered in grammar books. It is precisely in this observation that we see the space that handbooks of this form can find in the educational process, as they easily provide examples of language mistakes that Serbian speakers might not even realize are mistakes. In didactic and broader linguistic literature, the teaching of the native language is often described as insufficiently functional, especially at the elementary school level, where crucial grammar and orthography knowledge is acquired. A characteristic of such teaching is the so-called “grammatization,” formalistic and verbal, isolated from language practice, and serving as

⁴³ goran.zeljic@uf.bg.ac.rs , <https://orcid.org/0000-0003-4720-8784>

a goal in itself. When we look at grammar textbooks and the accompanying didactic-methodical apparatus, we find certain progress compared to previous observations. In addition to some grammatical handbooks in Serbian that include orthographic dictionaries within them, in the approach to presenting teaching content from grammar, orthography, and language culture, these are most often presented in the form of isolated fragments. Also appearing are so-called “language lessons” that provide examples illustrating violations of certain grammatical or orthographic rules, related to the content covered on those textbook pages and part of the didactic-methodical apparatus. On pages dedicated to a specific language content (grammatical, orthographic, etc.), such examples are often set apart in some way (framed, printed in a different color, in a separate paragraph, etc.), with expressions like *Pazi!* (Be careful!), *Obrati pažnju!* (Pay attention!), and so on. Since Belić’s Orthography from 1923, orthographic handbooks also feature orthographic dictionaries, which can also be understood as lists of terms that in practice provoke dilemmas and mistakes. This is also pointed out in the teaching process (especially in higher elementary grades and at the high school level). On the other hand, compared to dictionaries like Kostić’s, finding solutions is harder because they rarely point to irregular phenomena, which, once again, are part of everyday language practice, especially among the school population. Handbooks like this one, in the form of an orthographic dictionary, can help authors of grammar textbooks for all ages in selecting appropriate examples for specific teaching units. They have served and will continue to serve lexicographers because normative dictionaries highlight exactly those forms that, from the perspective of the literary language norm, cause dilemmas and mistakes in practice – all with the aim of improving the language culture of everyone who uses the Serbian language.

Keywords: teaching of Serbian language, orthography, literary-language norm, orthographic dictionary, language culture